

Особливості типів темпераменту та їхня роль у професійній діяльності викладача

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Міністерство освіти і науки України

кафедра соціальної психології

76000

м. Івано-Франківськ

вул. Шевченка, 57

тел.: 8 (0342) 59-61-36

факс: 8 (034222) 3-15 74

e-mail: inst@pu.if.ua

У статті робиться аналіз типів темпераменту викладачів та надаються рекомендації щодо покращення стилів індивідуальної роботи із студентами враховуючи особливості темпераменту.

Ключові слова: індивідуальний стиль діяльності індивідуальний стиль діяльності, темперамент, флегматик, сангвінік, холерик, меланхолік, особистісний стиль регуляції поведінки і діяльності, особистісний стиль регуляції поведінки і діяльності.

In the article the analysis of types of temperament of teachers is done and recommendations are given in relation to the improvement of styles of individual work with students, taking into account the features of temperament.

Key words: individual style of activity is individual style of activity, temperament, phlegmatic person, sangvinik, temperamental person, melancholic

person, personality style of adjusting of conduct and activity, personality style of adjusting of conduct and activity.

Постановка проблеми.

Люди народжуються з різними індивідуальними особливостями: рисами обличчя, кольором очей і волосся, з різним зростом, пропорціями тіла та інше. Кожна людина по-своєму індивідуальна і неповторна, вона відрізняється не лише зовнішніми ознаками, а ще й поведінкою.

На однакові за змістом і метою дії за змістом подразників людина реагує по-своєму. Активно, жваво, глибоко, емоційно, довго переживають, інші – спокійно, повільно, швидко забувають про те, що на них впливає. Деяко надто ефективно реагує на події, на ставлення до них – спалахує гнівом, діє агресивно, а хтось – швидко розгублюється, виявляє боязливість, не чинить жодного опору там, де потрібно [5]. Індивідуальні особливості реагування на різноманітні обставини дали підставу поділити людей на кілька груп або типів темпераменту.

Слід зазначити, що тип темпераменту як психофізіологічний, психодинамічний параметр нервової системи, сам по собі не може бути хорошим або поганим, позитивним чи негативним, оскільки запрограмований генетично і є біологічно доцільним.

Трудова діяльність викладача висуває вимоги не лише до знань, кваліфікації, рівня розумового розвитку особистості викладача а й до психологічних особливостей нервової системи, а отже і темпераменту людини [1]. Тому врахування типу темпераменту є важливою умовою у роботі викладача із студентами.

Мета статті: проаналізувати типи темпераменту і накреслити шляхи оптимізації індивідуального стилю діяльності викладача, враховуючи особливості темпераменту.

Результати теоретичного аналізу проблеми.

Нагадаємо, що термін «темперамент» (від лат. *temperamentum* - співвідношення) запропонований ще давньогрецьким лікарем Гіппократом (460-377 рр. до н.е.) [4]. Нині у психологічній науці під темпераментом розуміють сукупність найбільш стійких індивідуально-психологічних особливостей людини, що характеризує динамічну сторону їх психічної діяльності і поведінки [3].

Так. Спостерігаючи за поведінкою та діяльністю людей, ми бачимо, що люди різні не лише за своєю зовнішністю, а й за своїми діями. Одні з них завжди ззовні спокійні, неговіркі, мляві, інші – дуже рухливі говіркі тощо. При цьому слова в останніх супроводжуються активною жестикуляцією та відповідною мімікою. Така різниця в поведінці людей зумовлена їхнім темпераментом [1].

А.П. Чехов, з властивим йому гумором і спостережливістю, так описав чотири типи темпераменту:

«Холерик: жовчний... очі повертаються в орбітах як голодні вовки... Дратівливий, глибоко впевнений, що зимою «чорт-зна як холодно», а літом «чорт-зна як спекотно». Жартів не розуміє. Як чоловік і приятель – неможливий. Як підлеглий – майже неможливий, як начальник – нестерпний і небажаний. Жінка-холерик – чорт у спідниці...

Сангвінік: постійний у своїй непослідовності. Усі враження діють на нього легко і швидко. Звідси виникає легковажність: або взагалі не читає, або читає запоєм. Тільки те й робить, що любить. Одружується – несподівано. Завжди не мирить з тещею. Жінка-сангвінік – найкраща жінка, якщо вона не дурна.

Флегматик: зовнішність звичайнісінька, незграбна. Завжди серйозний, тому, що ліньки сміятися. Неодмінний член всіляких комісій, засідань, на яких нічого не розуміє і дримає безсовісно. На все згодний, ні на що не скаржиться, поступливий. На службі – щасливий. Жінка-флегматик народжується, щоб із часом стати тещею.

Меланхолік: очі сіро-голубі, готові пустити сльозу, Зі скорботою і сльозами в голосі повідомляє своїх ближніх, що валер'янові краплі йому більше не допомагають. Жінка – меланхолік – найнестерпніша, найнеспокійніша істота. Якщо дружина - доводить до отупіння, до відчаю» [1].

Фізіологічною основою темпераменту є динаміка співвідношення нервових процесів збудження і гальмування в корі головного мозку. Враховуючи це, І.П.Павлов, об'єднавши в групи відповідні властивості, назвав їх типом нервової системи і виділив з них основні: сильний урівноважений, рухливий, сильний урівноважений інертний, сильний неурівноважений (з домінуванням процесу збудження) слабкий (схема1).

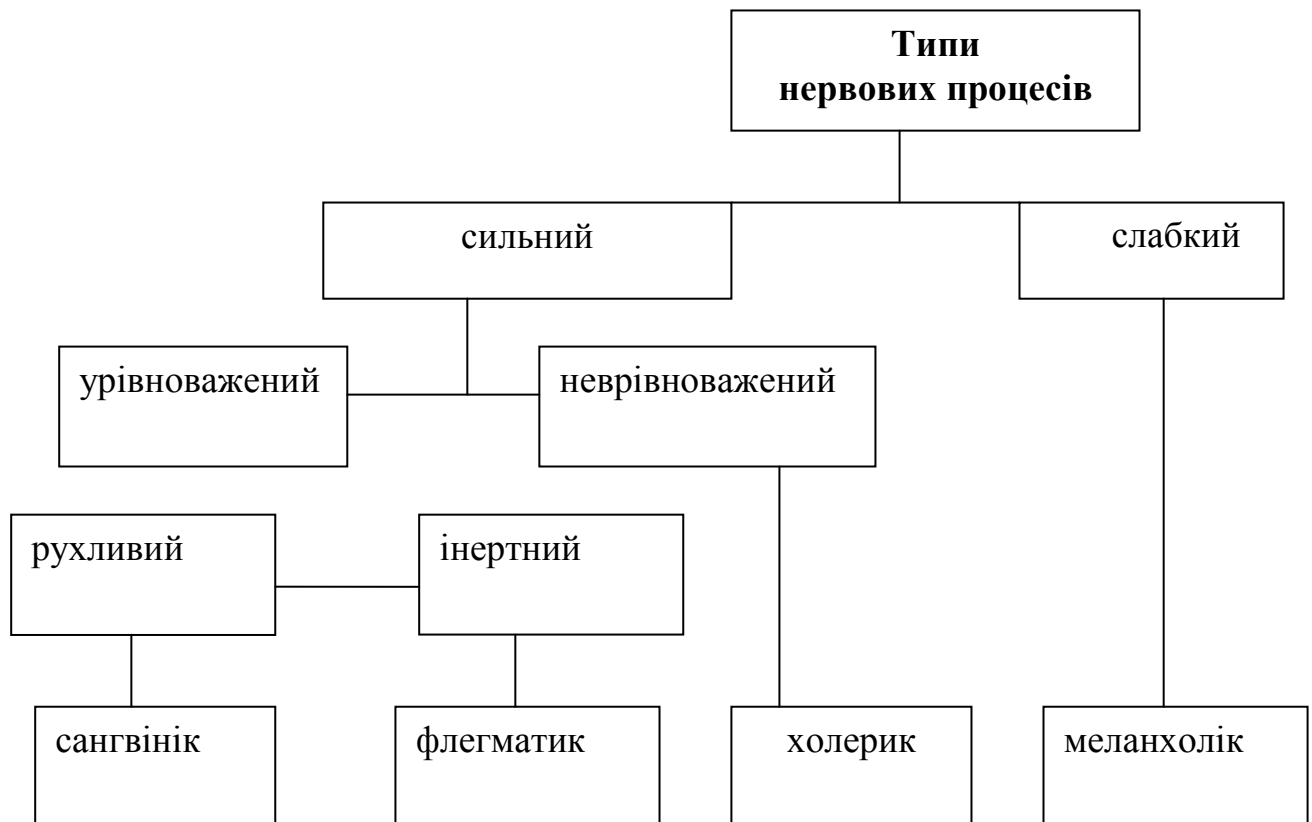

Схема 1. Класифікація темпераментів

Цей поділ відповідає здавна прийнятому у психології поділу, відповідно до якого розрізняють сангвінічний, флегматичний, холеричний, меланхолічний типи темпераменту. Але з цього не випливає, що кожна людина може віднести

себе лише до одного з перелічених типів темпераменту в його чистому вигляді, оскільки такий темперамент зустрічається в житті досить рідко і швидше в дитячому віці.

Б.М.Теплов і В.Д. Небилицин у своїх дослідженнях показали, що варіацій темпераменту, як і основних властивостей нервової системи, багато. Якщо в характері людини виявлені і домінують риси того чи іншого темпераменту, його відносять до одного з чотирьох зазначених типів [1].

Особливості темпераменту позначаються на праці і навчанні. За даними Ф.Генова, якщо управлінський колектив, що складається на половину з холериків, на чверть із флегматиків і на чверть із меланхоліків, повинен швидко приймати рішення і діяти, то в його функціонуванні неминуче будуть виникати часті напружені ситуації. Вчені відзначають, що найкраща сумісність між людьми на виробництві (у відділах, бюро, бригадах тощо) досягається при оптимальному поєднанні людей із протилежним типом темпераменту. При цьому комплектування управлінських і виробничих колективів з урахуванням особливостей темпераменту їхніх працівників повинно передбачати специфіку завдань, що стоять перед ними. Так, в організації з інтенсивними процесами виробництва рекомендується включати сангвініків і флегматиків, а там, де переважають монотонні процеси – меланхоліків. Найбільш ефективну діяльність, пов'язану із спілкуванням, можуть виконувати сангвініки і слабо виражені холерики, люди, орієнтовані на співробітництво, адаптивні, ті, які виявляють ініціативу в складних ситуаціях. Холериків доцільно призначати на роботи, що вимагають швидкого виконання і рухливості. В цілому формування груп в управлінських підрозділах необхідно здійснювати на основі добору представників різних темпераментів і різних здібностей, але з перевагою в них тих, чії типологічні характеристики в більшій мірі відповідають поставленим завданням [2].

Щоб визначити тип темпераменту людини, насамперед слід переконатися, що в неї наявні такі риси:

—активність. Про неї судять з того, наскільки енергійно людина прагне до нового, намагається вплинути на оточення і змінити його, перебороти перешкоди;

—емоційність. Виявляється в чуйності, прихильності до впливів, у швидкості, з якою відбувається зміна одного емоційного стану іншим;

—особливості моторики. Виявляються у швидкості, різкості, амплітуді м'язового руху.

Знання особливостей вияву різних темпераментів необхідне при виборі професії, комплектуванні виробничих колективів, управлінні організацією, керуванні групою працівників. Більшість сучасних професій доступна за наявності позитивної мотивації всім психічно здоровим людям, якщо в них не зафіксовано якихось медичних протипоказань. Так, люди з сильним типом нервової системи можуть виконувати відповідальну, складну, напружену роботу, готові до екстрених дій, зберігають витримку, самовладання. Люди зі слабким типом нервової системи — маловитривалі. Однак це компенсується високою слуховою, зоровою чутливістю, що дає переваги при оволодінні професіями, які потребують неабиякої м'язово-суглобної чутливості рухового аналізатора, точності окоміру [2].

Трудова діяльність, зокрема педагогічна, вимагає від людини не тільки певних знань, відповідного рівня розумового та емоційно-вольового розвитку, а й висуває вимоги до нервової системи, і, відповідно, до темпераменту. Залежно від умов та змісту діяльності такі характеристики нервової системи як сила, врівноваженість та рухливість можуть відігравати як позитивну, так і негативну роль.

У ситуаціях, де необхідна висока працездатність, витривалість краще виявить себе людина з сильним типом нервової системи, а де необхідно проявити співчуття — людина зі слабкою нервовою системою. Неврівноваженість холерика зашкодить там, де необхідна витримка, терплячість. Монотонність мови, повільні рухи флегматика не сприятимуть

успіху в діяльності, що вимагає значної рухливості, швидкості впливу на інших. Слабкість збуджуючих і гальмівних дій, властиві меланхоліку, призводить до розвитку в нього боязкості, невпевненості. Схильність сангвініка до новизни, нудьга від монотонної, хоча і важливої, діяльності знижує ефективність виконання ним одноманітної діяльності, викликає прагнення до нового. Ось чому треба знати свої можливості, цінувати їх і вміти творчо використовувати.

В екстремальних умовах (у стані ступору, розгубленості, безпомічності, надмірної збудливості, втраті самовладання) виявляються природні особливості типу нервової системи, властивої людині — слабкість, загальмованість, збудливість.

Певне співвідношення між основними психічними якостями людини створює особистісний стиль регуляції поведінки і діяльності — ОСД (або в деяких авторів ІСД — індивідуальний стиль діяльності). Стиль діяльності кожного сильно залежить від типу вищої нервової діяльності, яка входить у структуру його темпераменту. Враховувати це просто необхідно.

Індивідуально-типологічні особливості людини є базовим фактором формування індивідуального стилю діяльності. Під **індивідуальним стилем** розуміють не будь-яку індивідуальну манеру поведінки, а систему способів дій, яка зумовлює найкраще виконання якихось завдань. У той же час на формування ІСД впливають знання, вміння, навички, які педагог отримав під час навчання та виховання і активність самого суб'єкта, його спрямованість на оптимальну організацію власної діяльності, яка спонукається позитивною мотивацією.

Узагальнені зразки індивідуальних стилів діяльності педагога для кожного типу темпераменту пропонуємо нижче.

Сангвінік

Характерні риси: сильний, врівноважений тип нервової системи. Жваво і дуже зацікавлено відгукується на все, що привертає увагу. Сангвінік може стримувати свої реакції і вияви почуттів; темп реакції достатньо високий; міміка багата, рухлива, виразна. Легко пристосовується до змін обставин, швидко встановлює контакти з людьми, товариський. Зазвичай веселий і життєрадісний, легко переживає невдачі. Емоційно нестійкий, легко піддається почуттям, але вони в нього несильні і неглибокі. Схильний до колективної праці. Продуктивно працює за умов динамічної і різноманітної роботи. Діяльність, що потребує швидкості реакції і разом з тим врівноваженості, підходить йому найбільше. Легко засвоює нове, якщо воно викликає в нього емоційний відгук. Якщо ж нове нецікаве, вимагає тривалої копіткої одноманітної роботи, то засвоюється погано.

Викладачу-сангвініку подобається спілкуватися з учнями та студентами не тільки про навчальний матеріал, але й на різноманітні життєві теми. Він отримує задоволення, коли підтверджується його популярність серед учнів. У ситуаціях формальних стосунків він намагається спочатку пожвавити їх, тому іншим типам здається легковажним. Якщо він отримує зауваження або доказ того, що всі його намагання марні, він втрачає почуття гумору, жвавість. Такому викладачеві не до вподоби читати лекції за конспектом, він воліє імпровізувати. Інколи на заняттях його «заносить» і він відволікається від програми, від власного ж плану і занурюється в розлогі міркування на загальні теми.

Рекомендований стиль індивідуальної діяльності:

- динамічна, різноманітна робота;
- використовувати форми і методи діяльності, що передбачають швидке реагування (диспут, брейн-ринг, мозковий штурм), активно реалізовувати схильність до публічних форм комунікації, активності (виступи, організація різноманітних заходів);
- виховувати самокритичність;

- брати участь у розробці планів, проектів;
- робота в команді;
- працювати в умовах значного навантаження;
- аби почуватися добре, варто спати 8— 9,5 год.

Холерик. Характерні риси: сильний, неврівноважений, загалом неспокійний збуджений тип нервової системи. Представники вирізняються підвищеною збудливістю, неврівноваженістю поведінки, Рухи та перебіг психічних процесів швидкі. Холерик захоплено береться до справи, виявляє ініціативу, але внаслідок нераціонального витрачання енергії її запас швидко вичерпується, настрої різко падає. Характерна циклічна активність. У спілкуванні з людьми запальний, дратівливий, нестриманий.

Викладач-холерик часто буває нетерплячий, щиро не розуміє, чому учням щось незрозуміло в його предметі. Він не може збагнути, що своєю активністю часто блокує їхню, що деякі його учні просто бояться стати об'єктом різких, нетактовних зауважень, критики.

Рекомендований стиль індивідуальної діяльності:

- раціонально витратити енергію;
- у спілкуванні з людьми стримуватися, загальмовувати запальність, дратівливість, нестриманість;
- надлишок енергії переводити на творчу діяльність та моторну активність;
- виховувати в собі толерантність для уникнення конфліктів;
- підвищувати рівень соціальної активності;
- поживляти творчу діяльність;
- використовувати активні форми і методи навчання (рольові ігри);
- надавати перевагу діяльному стилю роботи;
- варто спати 9,5—10 годин на добу.

Флегматик. Характерні риси: сильний, урівноважений тип нервової системи. Для флегматика властиві продуманість, настирливість; він зазвичай доводить розпочату справу до кінця, схильний до порядку, звичної обстановки, не любить змін. Переважає рівний спокійний настрій; рідко втрачає рівновагу; психічні процеси уповільнені; при неправильному вихованні розвивається кволість, лінощі, байдужість до оточення, безвольність.

Викладач-флегматик найчастіше — невтомний трудівник, людина, яка готова взяти на себе більше навантаження, ніж інші, — і при цьому вважати, що це цілком нормально. Несправедливо ображений, флегматик стає злопам'ятним. Він не схильний, як сангвінік, змінювати партнерів по комунікації і забувати про непорозуміння. Спілкуючись з флегматиком, треба бути обережними, щоб не зачепити його життєві цінності.

Рекомендований стиль індивідуальної діяльності:

- уповільнений, спокійний режим активності;
- раціональна організація темпу професійної діяльності;
- облаштоване робоче місце;
- завчасна попередня підготовка до розв'язання важливих у майбутньому завдань (темپ процесів запам'ятовування і розуміння — уповільнений);
- рекомендується діяльність, що потребує методичності, тривалої працездатності, невеликого емоційного напруження;
- 5 годин сну достатньо для відновлення сил і гарного самопочуття.

Меланхолік. Характерні риси: слабкий тип нервової системи, інтроверт; характеризується високим рівнем нейротизму, високою чутливістю і вразливістю, невпевнений в собі, легко губиться, рідко всміхається, рухи кволі, слабкі, мова повільна; тривале напруження викликає у нього уповільнення діяльності і, навіть при її припиненні швидко втомлюється. Проте у затишній звичній обстановці працює спокійно і продуктивно. Зовнішні переживання виражаються слабо. Схильний до замкненості. Уникає спілкування з

малознайомими, ухиляється від громадського життя. При правильному вихованні чуйний, тактовний.

Викладач-меланхолік при найменших невдачах схильний до перебільшення розміру та значущості того, що відбувається; звинувачує себе у недостатній компетентності, робить висновки про неправильно обраний фах. Займаючись педагогічною діяльністю, меланхолік занадто переймається з будь-якого приводу, що призводить до розладу нервової системи і психосоматичних хвороб. Зазвичай, це чудові викладачі, які поєднують відповідальність з гарною якістю роботи. Однак ця якість дається їм зависокою ціною. Тому колеги повинні їх берегти, не експлуатувати, виявляти готовність прийти на допомогу, убезпечувати їх від стресових ситуацій.

Рекомендований стиль індивідуальної діяльності:

- спокійний, стабільний режим роботи;
- нетривале напруження;
- постійне місце роботи;
- громадську активність краще обмежити;
- детальна попередня підготовка до виконання навчальних завдань;
- для відновлення сил і гарного самопочуття достатньо 6—8 годин.

Процес пізнання педагогом своїх учнів і самопізнання власної індивідуальності нерозривно пов'язані. Відомості про динамічні характеристики власної психічної діяльності (рівень загальної активності, рівень моторної сфери, властивості емоційності) допоможуть педагогові уникати надмірних напружень, сприятимуть ефективній взаємодії з учнями у процесі навчально-виховної роботи. Індивідуальний стиль діяльності учнів формується відповідно до особливостей їхнього темпераменту, а також під впливом рис вдачі вчителя. Викладач повинен враховувати і явище «психологічного зараження». Відомо, що існує пряма залежність між високим рівнем нейротизму вчителів із холеричним темпераментом і високим рівнем тривожності учнів, яких вони навчають [5].

Висновок. Доведено, що тип темпераменту залежить від спадковості, проте окремі показники темпераменту можуть змінюватися залежно від умов навчання, виховання та трудової діяльності людини. Обставини життя впливають на функціонування центральної нервової системи. Одні з них сприяють певному розвитку сили та рухливості психічних процесів, емоційній збудливості, а інші, навпаки, повільності, стриманості тощо.

Так, спокійний урівноважений флегматик за умов багаторазового повторювання одноманітних сильних емоційних подразників виявляє емоційний вибух і поводить себе як холерик. А холерик під впливом певних факторів навколишнього середовища може виявляти невпевненість, розгубленість, нерішучість, як меланхолік.

Тому викладачам з різними типами темпераменту буде вельми корисно врахувати індивідуальний стиль діяльності у своїй професійній зайнятості.

1. Вітенко І.С. Основи психології. / І.С. Вітенко, Т.І.Вітенко Вид. друге, перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління / Л.Е. Орбан-Лембрик: навч. посіб. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 695 с.
3. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с. (Енциклопедія ерудита).
4. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник/ В.Б. Шапар / Х.: Прапор, - 2007 – 640 с.
5. Рибак О. Розвиток психофізіологічної культури педагога // Психолог. – 2008. – №5(лют.) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psiholog@1veresnya.com.ua/>

Відомості про автора:**Пілецький Віктор Сидорович**

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
76025

м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка 57.

тел.: 8 (0342) 59-61-36

факс: 8 (034222) 3-15 74

e-mail: inst@pu.if.ua

Рецензенти:

Гринчук О.І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Сидорик Ю.Р. - кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Пілецький В. С. Особливості типів темпераменту та їхня роль у професійній діяльності викладача // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Видавництво “Плай” ЦІТ прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – Вип. 15.